

ANTONIO DAMASIO:***The Strange Order of Things: Life, Feeling, and the Making of Cultures***

New York: Pantheon Books 2018, 336 s.

V americkém nakladatelství Pantheon vyšla letos (2018) v únoru kniha americko-portugalského neurologa, psychologa a filosofa Antonia Damasiho s názvem *The Strange Order of Things: Life, Feeling, and the Making of Cultures* (do češtiny snad přeložitelné jako Zvláštní řád věcí: žití, vnímání a vznik kultury).¹ Kniha sice nemá zřejmě primárně filosofické ambice, ale zcela přirozeným způsobem přechází od psychologie a biologie, právě k filosofii. Činní tak způsobem ne vždy myšlenkově vybroušeným, ale přesto natolik zajímavým a diskutabilním, že má jistě smysl se o ni zajímat.

Českému čtenáři je Damasio dobře známý ze svých předchozích knih, jako je *Descartesův omyl*² či *Hledání Spinozy – radost, strast a citový mozek*.³ Recenzovaná kniha na ně přirozeně navazuje. Není patrný ani zásadní myšlenkový obrat ani odklon od již dříve jasně vytyčené myšlenkové či názorové pozice autora, což ale neznamená, že by některá témata nebyla nově či kontextuálněji promyšlena nebo se neobjevovala nová.

Celá kniha je rozdělena do tří větších celků, které se pak dělí na kapitoly a subkapitoly. Ve svém členění je poměrně přehledná, snaží se dodržet rozsah přibližně 20 stran na kapitolu (v původním vydání z Pantheonu), byť v tomto pravidle existují výjimky. První kapitoly se věnují problému homeostáze, druhý celek je zaměřen na její interpretaci v kontextu lidské mysli (a vědomí), třetí část knihy pak lze označit jako jisté vybrané kapitoly či problémy, kterých se chce autor dotknout. Zajímavá je poslední kapitola nesoucí název „zvláštní řád věcí“, která se jmenuje stejně jako kniha, a v podstatě ji celou velice dobře shrnuje, byť pochopitelně (téměř) bez provedené argumentace na přechodících stranách.

Celá publikace je od počátku přiznaně inspirována knihou *Co je život?*⁴, jejímž autorem je rakouský fyzik Erwin Schrödinger. V této knize je provedena fundamentální fyzikální úvaha (jejíž posloupnost či jednotlivé kroky nejsou pro běžného čtenáře nedostupné), na základě, které je zřejmé, že biologickým nosičem informace musí být nutně aperiodický krystal složený z nepříliš velkého množství stavebních kamenů. Schrödinger tak spekulativně identifikuje DNA, která je experimentálně objevena až o roky později.

¹ DAMASIO, A. (2018): *The Strange Order of Things: Life, Feeling, and the Making of Cultures*. New York: Pantheon Books.

² DAMASIO, A. (2000): *Descartesův omyl: emoce, rozum a lidský mozek*. Praha: Mladá fronta.

³ DAMASIO, A. (2004): *Hledání Spinozy: radost, strast a citový mozek*. Praha: Dybbuk.

⁴ SCHRÖDINGER, E. (2004): *Co je život?: Duch a hmota; K mému životu*. Brno: VUTIUM.

Antonio Damasio si jako výchozí bod svého zkoumání bere již známý a relativně dobře popsáný jev homeostáze (respektive dynamického homeostatické rovnováhy) a na základě něj se snaží objasnit velkou část biologie a hlavně psychologie „vyšších“ organismů. Tak jako Schrödinger vychází z úvah o roli aperiodického krystalu, tak se Damasio věnuje v průběhu celé knihy homeostatické rovnováze. Z hlediska pojmoslovného je třeba ocenit, že ji jasně diferencuje od jiných druhů rovnováhy a snaží se ukázat, proč právě tento přírodní fenomén má zásadní smysl pro pochopení člověka, jeho vědomí, citění, myslí či vznik jazyka a kultury. Zde už je také zřejmé, proč Damasio přechází do filosofie.

Pro českého čtenáře skrývá takový přístup jednu netriviální zajímavost – *Co je život?* je kniha, která si neklade žádné filosofické ambice, je čistě fyzikální přírodovědeckou publikací. S jistou prorockou vizí ji ale Martin Černohorský pro české vydání spojil s dalšími dvěma kratšími spisky Schrödingera, z nichž jeden nese název *Duch a hmota* a je ho předmětem je právě otázka vědomí a poznávání, tedy témata, která cestou vědeckého redukcionismu reflektuje Damasio (jen na okraj uvedme, že třetím textem je *K mému životu*). Rakouský fyzik ale obě témata odděluje, v podstatě neprovazuje a uvažuje o nich odděleně.

Základní myšlenková linka knihy *The Strange Order of Things* je poměrně přímá – bakterie se vyvinuly tak, aby mohly přežít v koloniích. Toto přežití je možné jen díky dynamickému systému asimilace a akomodace, který je možné označit za homeostázi. Toto dynamické přizpůsobování je předobrazem vnímání, komunikace, spolupráce a dalších fenoménů, které jsme si navykli přisuzovat jen bytostem vysoce rozvinutou nervovou soustavou. Jde ale o fenomén milióny let starý, spojený s existencí prvních bakterií a jejich kolonií. Jde vlastně o Piagetův motiv, který není vztažený k vyšším kognitivním mohutnostem, ale ke koloniím bakterií. Pro ty je zajištění rovnováhy, nikoli statické, nýbrž dynamické, základním způsobem vnímání, citění, poznávání. A jak Damasio dále pokračuje, můžeme homeostázi vnímat jako strategii přežití. Všechny formy komunikace a sociální interakce vychází právě z tohoto principu – z adaptační strategie bakterií vyvozuje konstituci základních antropogenních mentálních znaků.

Tato forma biologického redukcionismu jistě není ničím novým a lze se s ní setkat u mnoho jiných autorů. To, co nové je, a co jistě zasluhuje pozornost, je právě přístup k fenoménu rovnováhy. Právě dynamickou rovnováhu a její zajišťování je možné vidět jako jistý přírodní zákon či princip, který prochází vším, co je složeno s eukaryotických buněk. Illia Prigogine výrazně hodnotil význam nerovnovážné termodynamiky pro vznik života, ale nečil k ní onen redukcionistický krok.⁵

Knihla nabízí novočtení homeostáze v kontextech velmi nezvyklých a snaží se na základě aplikace tohoto principu vysvětlit, jak mohou fungovat velké antropologické fenomény, jako je vnímání, citění, vůle. Činní tak na základě netriviálního množství ilustrací. Například u smyslů, které empirici mohou spojovat se základním zdrojem poznání, zdůrazňuje, že jejich výběr je historicky nahodilý – proč není smyslem rovnováha nebo třeba

⁵ PRIGOGINE, I., STENGERS, I. (2001): *Řád z chaosu: nový dialog člověka s přírodou*. Praha: Mladá fronta.

vnímání tepla? Mnohem závažnější jsou avšak dvě další poznámky. Předně smysl není realizován v mozku, tak jako když ke stroji připojíme čidlo, ale celé tělo (nebo jeho příslušná část) se na cítění jistým způsobem podílí. V tomto ohledu dochází k jisté rehabilitaci těla v oblasti filosofie mysli. Člověk podle Damasiho myslí a cítí celým tělem, byť diferencovaně.

Za klíčový argument lze v této v této oblasti považovat hmat. Hmat není záležitostí kůže, ale každé buňky. Celkový dojem hmatu je tak dán sjednocením signálů, které jistým způsobem zpracovávají všechny buňky v těle. Podobně střevní bakterie spolu provozují složitý koordinační mechanismus s cílem zajistit homeostatickou rovnováhu. Mozek hraje v těchto záležitostech svoji roli, může rovnováhu ovlivňovat, například hormonálně, ale značnou část odpovědnosti nesou všechny příslušné buňky či bakterie. Toto pojetí může být velice zajímavé v kontextu jako filosofie mysli a výchovy, ve smyslu jisté rehabilitace těla jako zdroje celkových kognitivních procesů, nikoli pouze mozku či centrální nervové soustavy, jako jistého privilegovaného centra vědomí, jakkoli je zřejmé, že pro něj má zásadní význam.

Damasiho koncept, ve kterém za původ či předobraz složitých procesů vnímá mimořádně staré a vlastně se příliš neměnicí kolonie buněk – sám se odvolává na dobu před vznikem prvních živočichů před sto milióny lety – je zajímavý také ještě z jednoho důvodu. Autor vnímá jistou analogii mezi svým pojetím buněk, a bakterií, který přikládá jisté formy komunikačních a mentálních procesů s pojetím filosofie monistické u Spinozy, ale také s monádami Leibnizovými. Člověk je agregátem těchto nezávislých jsoucn, o kterých má smysl samostatně přemýšlet. Provedení biologických redukcionismus je pozoruhodný a je třeba ho vnímat jako ne zcela domyšlený a v knize pevně argumentačně uchoopený, ale jako zásadní.

Pouze pochopením povahy a původu cítění (ang. feeling), píše Damasio, můžeme začít chápat úžasnou škálu potenciálů, které lidská přirozenost zaujímá – od těch nejušlechtlejších, až po ty nejbídnější. Toto pochopení je možné jen skrze vysledování původu života, skrze analýzu mechanismů spojených s prvními bakteriemi, které spolu také interagovali, často stejně paradoxně a nekonzistentně jako lidé. Spojení vzniku kultury s homeostázou je právě projevem tohoto pochopení. Hledání rovnováhy a balance je typické pro vznik a vývoj člověka, jakkoli má původ v bakteriích. Obrat pozornosti k bakteriím od člověka v kulturotvorném kontextu neumenšuje podle Damasiho význam a roli člověka. Tak jako ji neumenšil Koperník, když zemi vyjmul ze středu vesmíru nebo Darwin s vývojem druhů. Jde naopak o obrat, který má pomoci v pochopení a dalšímu růstu poznání. „*Styly našich osobností v mnoha aspektech mají co do činění s typickými kognitivními a afektivními způsoby, rovnováhou individuálních zkušeností z afektivních pojmů, kulturními identitami, úspěchy, štěstí. (...) Jak a co vytváříme kulturně, jak reagujeme na kulturní jevy, závisí na tricích našich nedokonalých vzpomínek, jak jsou ovlivňovány pocity.*“

Otázkou jistě je, zda se tento Damasio program může naplnit. Je také třeba říci, že stejně jako obecná kultura, tak také náboženství má, dle něj svůj původ v hledání rovnováhy s okolím, je projevem lidského vyrovnání se s pobytem v kosmu.

Snad ještě z hlediska estetiky může být zajímavé to, že bez pocitů, které jsou spojené se zažíváním absence rovnováhy, respektive s jejím obnovováním, bychom nebyly schopni vnímat krásu a reagovat na ni. Krása a umění jsou přítom – dle Damasio – nejsilnějšími lidskými pojítky ke světu. „*Není možné mluvit o myšlení, inteligenci a kreativitě jakýmkoliv smysluplným způsobem, aniž bychom se zabývali pocity.*“ Pocity a jejich vnímání bakteriemi jsou jednak ústředním bodem celé knihy (vlastně se jim věnuje celá druhá kapitola), ale také celé Damasio filosofické koncepce. Představují program, se kterým se musí filosof vypořádat – akcentace mysli jako privilegovaného tématu od Descarta musí skončit, protože nedává smysl, je vědecky neudržitelná. Ostatně názvy kapitol „původ mysli“, „průzkum mysli“ či „vědomí“ mají snad dostatečně diskusní potenciál.

Jakkoli rozhodně nemohu souhlasit se vším, co – a především jakým způsobem – Damasio píše, tak lze říci, že pro filosofii jde jistě o důležitou a významnou pobídku. Dává pohled na promyšlení základních témat filosofie mysli novým způsobem, opřeným nikoli jen o racionální spekulace, ale o specifickou originální rekturu jinak běžně popsaného známého tématu homeostatické rovnováhy. Zdá se, že i téma, které nemalá část populace prošla a promýšlela už na gymnasiu v hodinách biologie, může mít novou překvapivou dynamiku.

Literatura

- DAMASIO, A. (2000): *Descartesův omyl: emoce, rozum a lidský mozek*. Praha: Mladá fronta.
DAMASIO, A. (2004): *Hledání Spinozy: radost, strast a citový mozek*. Praha: Dybbuk.
DAMASIO, A. (2018): *The Strange Order of Things: Life, Feeling, and the Making of Cultures*. New York: Pantheon Books.
PRIGOGINE, I., STENGERS, I. (2001): *Řád z chaosu: nový dialog člověka s přírodou*. Praha: Mladá fronta.
SCHRÖDINGER, E. (2004): *Co je život?: Duch a hmota; K mému životu*. Brno: VUTIUM.

Michal Černý

Michal Černý
Kabinet informačních studií a knihovnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Česká republika
e-mail: mcerney@phil.muni.cz